

**Burgerschap
&
Integratie**

Rudolf Steiner College

Schooljaar 2021-2022

Inhoud

Inhoud	2
Inleiding	3
Visie op Actief Burgerschap en Sociale Integratie	5
Burgerschap in Klas 7 en 8. Eerste en tweede leerjaar	7
Burgerschap in Klas 9. Derde leerjaar.	8
Burgerschap in Klas 10. Vierde leerjaar	8
Burgerschap in Klas 11 en 12. Vijfde en zesde leerjaar.	8
Bijlagen artikelen behorend bij burgerschapsonderwijs in het verleden.....	10
Bijlage 1. Burgerschapsvorming in het onderwijs in ontwikkeling	10
Opbouwen en delen van kennis	10
Verduidelijking kern van burgerschap en positie maatschappelijke stage	10
Toezicht op burgerschapsonderwijs	11
Kennis en respect	12
Inspectie	13
Vrijheid	13

Inleiding

Eind 2005 is een (onderwijs)wet aangenomen die scholen vraagt aandacht te besteden aan 'actief burgerschap en sociale integratie'. Centraal stond hierbij "de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren". Per 1 augustus 2021 is het ook wettelijk verplicht om burgerschapsonderwijs op school aan te bieden met iets meer handvatten dan in de wet van 2005 werd opgenomen. Zo'n 16 jaar later zijn de uitgangspunten min of meer gelijk gebleven. "Burgerschap is de manier waarop mensen deelnemen aan de maatschappij. In Nederland is dat met respect voor elkaar, voor de democratie en de rechtstaat en voor de vrijheden die iedereen heeft. Die gemeenschappelijke waarden zijn van belang om met allerlei verschillende mensen vreedzaam samen te leven. Kinderen kennen die waarden niet vanzelf: die moeten worden onderwezen en onderhouden. Daarbij speelt de school een zeer belangrijke rol".

Individualisering en toenemende onthechting van sociale verbanden en de maatschappij was een motivatie om het vak burgerschap bij scholen neer te leggen. In de motivatie van het wetvoorstel zo'n 16 jaar geleden wordt de individualisering van de maatschappij met nadruk genoemd. De sociale binding in en met de maatschappij neemt af, terwijl deze juist zou moeten toenemen. Sociale binding wordt in verband gebracht met de betrokkenheid van burgers bij maatschappelijke verbanden en het nemen van verantwoordelijkheid voor gemeenschapsbelangen¹.

In de "oude" wet wordt ook op twee andere zaken gewezen: de Europese eenwording, die vraagt om een vorm van Europees burgerschap, en het alert zijn op de ondermijnende werking van radicalisering en het ontsporen van leerlingen. In de nieuwe wet van 2021 wordt dit ook bedoeld als het gaat om de vrijheden, respect naar elkaar toe en de wijze waarop we vreedzaam met elkaar kunnen samenleven. Op welke wijze scholen hier invulling aan geven, wordt niet uitvoerig ingegaan. Dit document geeft aan op welke wijze het Rudolf Steiner College invulling geeft aan het vak "Burgerschap". Na een algemeen stuk over onze cultuur en plekken waar het burgerschap terugkomt in de schoolorganisatie en in het lesplan, wordt steeds per leerjaar aangegeven waar burgerschap aangeboden wordt.

¹ SLO. 2005. Een basis voor burgerschap. Blz. 7

Visie op burgerschap

In het vrijeschoolonderwijs ligt de nadruk op een veelzijdige en evenwichtige ontwikkeling van de leerling. De basis van de pedagogie van de vrijeschool is de menskunde zoals die geformuleerd is door Rudolf Steiner (1861-1925).

Het onderwijs is erop gericht de leerling zicht en grip te geven op de persoonlijke ontwikkeling. Het doel is dat de leerling zich van zijn idealen bewust kan worden en innerlijk vrij kan streven naar de verwezenlijking daarvan. De individuele ontplooiing kan zo leiden tot een creatieve, oorspronkelijke en verantwoordelijke bijdrage aan de samenleving.

De school is een werkplaats voor cognitieve, sociale en maatschappelijke ontwikkeling; een oefenterrein voor het samenleven. Het is een plaats waar leerlingen 'leren voor het leven'. De visie op ontwikkelingsgericht en maatschappelijk relevant onderwijs wordt goed weergegeven in de onderstaande spreuk:

"De vraag is niet, wat de mens moet kunnen en weten
teneinde zich in de bestaande sociale orde te kunnen voegen;
maar wel, wat er in aanleg in de mens aanwezig is
en in hem ontwikkeld kan worden.
Pas dan kan de opgroeiende generatie, de maatschappij
steeds opnieuw met nieuwe krachten verrijken"

(Rudolf Steiner)

Leren met hoofd, hart en handen

Het Rudolf Steiner College verzorgt voortgezet vrijeschoolonderwijs binnen een zesjarig leerplan (curriculum). Het leerplan is gericht op cognitieve ontwikkeling; sociale en maatschappelijke ontwikkeling én individuele ontplooiing (persoonlijkheidsvorming).

Karakteristiek voor het vrijeschoolonderwijs is de benadering waarbij de hele mens aangesproken wordt. De vrijeschool streeft naar een evenwichtige en geïntegreerde ontwikkeling van het 'denken', het 'voelen', en het 'willen'. Cognitieve, sociaal/maatschappelijke én kunstzinnig/praktische vorming krijgen gelijke aandacht. Het onderwijs richt zich niet alleen op de vorming van het intellect, maar ook op het beleven van de wereld op een kunstzinnige wijze en op de vorming van de wil, als drijfveer voor het handelen.

De basis voor de brede vorming wordt gelegd door het werken in klassenverband met leeftijdsgenoten. De klas, als sociale eenheid en oefenplaats voor sociale vaardigheden, speelt een centrale rol in de vrijeschoolpedagogie. Leerlingen van verschillende niveaus en met verschillende vaardigheden en competenties blijven gedurende de eerste jaren bij elkaar in de klas. Er wordt een breed scala aan sociale en maatschappelijke activiteiten aangeboden waardoor de sociale vorming en persoonlijkheidsvorming geïntensiveerd kan worden aangeboden.

Visie op Actief Burgerschap en Sociale Integratie

De overheid motiveert de verplichting gerichte aandacht aan Burgerschap en integratie te geven als volgt:

“Bevordering van burgerschap en integratie is belangrijk. De betrokkenheid tussen burgers onderling en tussen burgers en overheid is afgenomen. De plichten en rechten die bij burgerschap horen, lijken soms wat op de achtergrond te zijn geraakt. Daar komt nog bij dat sommige ouders/verzorgers en kinderen niet gewend zijn aan burgerschapstradities en gebruiken van onze samenleving.”

Scholen moeten op dit gebied beleid maken, doelen stellen, opbrengsten meten, evalueren en bijstellen. De inspectie heeft de controle hierop in het toezichtkader opgenomen.

Onze uitgangspunten op dit gebied worden goed verwoord in onze stagenotitie:

“Jongeren moeten door de samenleving, door de gemeenschap waarin zij leven, worden ontvangen en opgenomen. We spreken ook wel van enculturatie (het proces waarbij cultuurkenmerken worden overgedragen van een samenleving of sociale omgeving naar een individu) en socialisatie (het proces waarbij iemand, bewust en onbewust, de waarden, normen en andere cultuurkenmerken van zijn groep krijgt aangeleerd).

De bestaande gemeenschap stelt jongeren in de gelegenheid kennis en ervaring op te doen met de bestaande samenleving en de waarden, normen, gebruiken en gewoonten die hier gelden. Door kennis te nemen en ervaring op te doen, in een leeromgeving waarin begeleiding en duiding een belangrijke rol spelen, stellen we jongeren in staat deel te gaan nemen aan deze samenleving en hierin verantwoordelijkheid te nemen en te dragen.

Dit proces van enculturatie of socialisatie wordt deels door de school verzorgd en begeleid. Het kan echter alleen goed plaatsvinden als ook de overige maatschappelijk velden (gezin, verenigingen, bedrijven, instellingen, overheid) hieraan actief meewerken.

Jongeren hebben geen ‘schuld aan de samenleving’. Binnen onze school leiden we de jeugd niet op om aan de samenleving duidelijk te maken dat ze een ‘plicht hebben’ of ‘sociaal moeten zijn’.

We nemen aan, als we de jongeren in de zinvolle context onderwijs aanbieden, dat het goede voorbeeld dat zij aantreffen, hen zal inspireren en dat dit gevolgd zal worden. We streven ernaar leerlingen in staat te stellen in veel sociale contexten en omgevingen binnen en buiten de school te acteren. Het leren ‘reflecteren op het eigen gedrag, attitudes en opvattingen’ wordt hierbij actief ter

hand genomen. Bij leerlingen leidt dat tot een groter bewustzijn van het eigen gedrag, competenties, attitudes en karakter. Daarnaast leren ze 'de ander' kennen in vele opzichten en binnen vele contexten. Ook op die uiteenzetting tussen 'ik en de ander' wordt in ons onderwijs op veel plaatsen expliciet gereflecteerd. De bewustwording van zichzelf en van de anderen, vormt de basis voor elke vorm van (actief) burgerschap en sociale integratie.

Burgerschap op het Rudolf Steiner College

Burgerschapsvorming brengt de leerlingen de basiskennis, vaardigheden en houding bij die nodig zijn om een actieve rol te kunnen spelen in de eigen leefomgeving en in de samenleving. De leerlingen maken in verschillende leerjaren kennis met begrippen als democratie, grond- en mensenrechten, duurzame ontwikkeling, conflicthantering, sociale verantwoordelijkheid, gelijkwaardigheid en het omgaan met maatschappelijke diversiteit. Deze kennis wordt geleerd door te oefenen in de praktijk. Eerste gebeurt dit in de eigen klas, vervolgens in de schoolgemeenschap en tenslotte middels (maatschappelijke) stages en excursies in de directe leefomgeving en de maatschappij. Daarnaast probeert de school een open houding aan te nemen richting zijn omgeving, via het openstellen van de school voor culturele (buurt) activiteiten nog meer gestalte krijgen.

Binnen het Rudolf Steiner College is er in algemene zin ruimte om Burgerschap te oefenen door:

- Leerlingenraad met klassenvertegenwoordigers. Zij werken met elkaar samen op verschillende gebieden binnen de school. Binnen de klassenvertegenwoordigers is er ook een "Raad" die binnen kaders beslissingen nemen (in overleg met de schoolleiding);
- Gesprekken met leerlingenzaken en vertrouwenspersonen;
- Het doen van pauzewacht;
- Lessen levensbeschouwing/vensteruren waarin verschillende godsdiensten alsook maatschappelijke en actuele thema's aanbod komen.

Op veel plekken komt het vak burgerschap impliciet aan de orde (zie de activiteitenlijst), maar expliciet is burgerschap verankerd in:

- De winkelstage in het derde leerjaar waarin leerlingen twee weken actief aan de slag gaan binnen een commerciële instelling en kennis maken met het ondernemerschap;
- De sociale (maatschappelijke) stage waarin leerlingen in een verzorgingshuis, buurthuis of educatieve instelling ervaring en kennis op doen van de maatschappij. Tevens dragen de stages ook bij aan een goede oriëntatie op studie en beroep;
- De periode Parcival en de biografiedagen tijdens de eindreis;
- De perioden Maatschappijleer waarin expliciet kennis wordt gemaakt met de Nederlandse rechtstaat, de verzorgingsstaat, democratie en sociaal culturele verschillen.

Kinderbespreking

Een belangrijk instrument om leerlingen te volgen en te begeleiden in hun ontwikkeling zijn de kindbesprekingen. Hier worden kinderen besproken die op de een of andere manier opvallen. Deze kindbesprekingen zijn er tweewekelijks en duren 45 minuten. In deze bijeenkomst van leraren wordt één kind centraal gesteld. Vragen die er bij ons leven om dit kind te begrijpen worden in het licht van

de ontwikkelingsweg gezet. Er worden afspraken gemaakt om dit kind te helpen zich verder te ontwikkelen.

Een centrale rol speelt hier de mentor en de voorzitter van de leerlingbespreking. Een lesobservatie – waarbij specifiek de leerling wordt geobserveerd (zonder dat hij/zij dat weet) – kan hierbij een onderdeel zijn. Maar ook (het eventuele) zorgdossier wordt geraadpleegd en gedrag geduid. Afhankelijk van de uitkomst van de leerlingbespreking wordt afgesproken hoe wij met dit kind als docententeam het beste om kunnen gaan.

Open cultuur en (opr)echte interesse

Voor een goede burgerschapsvorming is het van belang hoe het college met de leerlingen omgaan. Zien zij hen echt, willen zij hen echt ontmoeten en leren kennen of niet? De cultuur van de medewerkers op het Rudolf Steiner College wordt in een enquête beschreven als open. Open staan voor contact met de leerlingen en open voor de verschillen in de klas. Het echt willen ontmoeten komt onder andere terug in de handen die gegeven worden voor – en na afloop van de les. De docenten leven wenselijk en onwenselijk gedrag voor en spreken leerlingen aan op hun gedrag.

Zoals genoemd is de mentor steeds een belangrijke schakel. Door de mentor twee jaar lang in de middenbouw een klas te begeleiden, wordt veiligheid gecreëerd en ongewenste situaties snel signaleerd en aangepakt.

Naast bovengenoemde activiteiten, wordt hieronder in een activiteitenlijst aangegeven op welke plekken er in ons onderwijsaanbod nog meer aandacht aan het vak burgerschap wordt besteed.

Burgerschap in Klas 7 en 8. Eerste en tweede leerjaar.

Burgerschap in:

- Diverse Perioden, waaronder: Periode industriële Revolutie; Periode Economie; Periode culturele antropologie; Periode Sterrenkunde en Periode Europese Landen.
- Klassenuren
 - o Voorlichtingen weerbaarheid op het gebied van: sociale media, verslaving, drugs. Het leren omgaan en inzicht geven in deze problematieken. Door: stichting Voorkom.
 - o Aandacht voor wereldgodsdiensten
 - o Syllabus Deugden
- Euritmie
 - o Deel uitmaken van een constant veranderende gemeenschap
- Activiteiten
 - o Werkweek werken op een boerderij.
 - o Bezoek sterrenwacht
 - o Bezoek aan het oorlogsmuseum
 - o Helpen en meedenken bij het organiseren met de leerlingenraad van het eerste schoolfeest (voor en na Corona).

Burgerschap in Klas 9. Derde leerjaar.

Burgerschap in:

- Periode onderwijs:
 - o Periode Verlichting en Revolutie.
- Activiteiten
 - o Tijdens Michael (29 september) worden de leerlingen enthousiast gemaakt om te lopen voor een goed doel. De sponsorloop is een vast onderdeel van het Michaelsfeest voor de negende klassers.
 - o Het lopen van een stage gedurende 2 weken in een winkelbedrijf naar keuze. Leerlingen zoeken zelf een plaats en maken hiervan een uitgebreid verslag.
 - o In de vensteruren en periodetijd is er ruimte om aandacht te besteden aan de actualiteiten of zaken die er in de klas spelen.
 - o Winkelstage in het 3^e trimester gedurende twee weken
- Euritmie
 - o Deel uitmaken van een constant veranderende gemeenschap.

Burgerschap in Klas 10. Vierde leerjaar.

Burgerschap in:

- Periode onderwijs
 - o Periode democratie en rechtstaat; Periode sociaal culturele verschillen; Periode Nederlandse Verzorgingsstaat.
- Activiteiten
 - o Stages. Sociale (maatschappelijke) stage gedurende 2 weken voor alle tiende klas leerlingen.
 - o Interview van ouderen in een verzorgingstehuis tijdens Michael.
 - o Optioneel: ideële stage.
- Euritmie
 - o Deel uitmaken van een constant veranderende gemeenschap.

Burgerschap in Klas 11 en 12. Vijfde en zesde leerjaar.

Burgerschap in:

- Periode onderwijs
- Periode discussie en debat, waarin niet alleen de technieken van het debatteren, maar ook prikkelende (maatschappelijke) stellingen worden geponeerd.
- Periode Parcival. In deze periode komen karakteristieke momenten in de levensweg naar voren. De leerlingen houden zich bezig met thema's als liefde en trouw, het mannelijke en vrouwelijke aspect, afkomst en levensbestemming, omgaan met het lot.
- Periode Milieu en ontwikkelingsproblematiek. Simulatie: Rollenspel politieke partijen en verdeling van ontwikkelingsgelden. Hierin wordt het Europees Burgerschap besproken, maar ook wordt hier gewerkt aan de opbouw van een eigen samenleving met regels en structuur in een spelvorm.

Activiteiten

- Biografieweek tijdens de Kunstreis
- Parcivalweekend in België
- Kunstreis
- Eindpresentaties
- Bezoek aan Brussel tijdens de projectweken
- Bezoek aan Tweede Kamer tijdens de projectweken
- Debat op het ministerie van financiën
- Eindpresentaties
- Eindproductie

Bijlagen artikelen behorend bij burgerschapsonderwijs in het verleden.

Bijlage 1. Burgerschapsvorming in het onderwijs in ontwikkeling

13 mei 2015 - Op 29 april hebben minister Bussemaker en staatssecretaris Dekker de Tweede Kamer, mede namens minister Asscher, in een brief geïnformeerd over de versterking van burgerschapsonderwijs in het voortgezet onderwijs, primair onderwijs, het middelbaar beroepsonderwijs en de lerarenopleidingen. De vorming van burgerschap sluit aan bij de ambitie uit het sectorakkoord vo om de brede vorming van leerlingen meer centraal te stellen.

De Onderwijsraad bracht in 2012 zijn [advies 'Verder met burgerschap in het onderwijs'](#) uit. Dit advies richtte zich op het versterken van de uitvoering van de wettelijke burgerschapsopdracht van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs. Op basis hiervan heeft de staatssecretaris maatregelen genomen die scholen ondersteunen om vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. In hun [brief](#) informeren de bewindslieden van OCW de Kamer over de voortgang.

Opbouwen en delen van kennis

Voor het opbouwen en delen van kennis is een [instrument 'schoolontwikkeling burgerschap'](#) ontwikkeld en volgt een handreiking, waarmee scholen de basiswaarden kunnen bepalen die zij centraal willen stellen in hun onderwijsbeleid en hun burgerschapsonderwijs. Ook is er een interactief informatiepunt voor scholen opgezet: burgerschapindeschool.nl.

De Alliantie Burgerschap onderzoekt de burgerschapscompetenties van leerlingen door gedurende een periode van drie jaar - met behulp van het meetinstrument 'Burgerschap Meten' - burgerschapscompetenties van leerlingen op verschillende scholen te vergelijken. Dit instrument biedt scholen kennis van en inzicht in de leeropbrengsten van hun burgerschapsonderwijs. Resultaten komen beschikbaar via het informatiepunt Burgerschap in de school.

Verduidelijking kern van burgerschap en positie maatschappelijke stage

Aan het Platform #Onderwijs2032 is onder meer gevraagd om in kaart te brengen welke kennis en vaardigheden nodig zijn om leerlingen te leren volwaardig te participeren in een pluriforme democratische samenleving. Dit najaar brengt het platform een advies uit. In de beleidsreactie daarop zal ook worden ingegaan op de positie van burgerschap binnen het curriculum. De VO-raad vindt het belangrijk dat er met nadere maatregelen vanuit de overheid eerst op de uitkomsten van het brede debat over het curriculum wordt gewacht. In het debat, zoals het nu wordt gevoerd, zien we veel aandacht voor de rol van democratisch burgerschap, bildung en 21 century skills. Daarbij worden fundamentele vragen gesteld over

hoe democratisch burgerschap gestalte kan krijgen in een school die leerlingen voorbereidt op de toekomst.

Toezicht op burgerschapsonderwijs

De inspectie doet op verzoek van OCW in de schooljaren 2014-2015 en 2015-2016 aanvullend onderzoek naar de manier waarop scholen voor het primair en voortgezet onderwijs hun burgerschapstaak invullen. Ook wordt een onderzoek van ITS (onderzoeksinstituut verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen) aangekondigd om zicht te krijgen op mogelijke problematiek bij docenten die zich onvoldoende toegerust voelen om het gesprek in de klas aan te gaan over actuele maatschappelijke thema's. Aanvullende maatregelen worden aangekondigd als het onderzoek of bijeenkomsten hier aanleiding toe geven, maar gezien de discussie over het curriculum onderwijs breed vindt de VO-raad het niet passend om daarop vooruit te lopen

<http://burgerschapindeschool.nl/>

Bijlage 2. Nieuwe wet als kompas voor burgerschapsonderwijs

Nieuwsbericht | 05-06-2018 | 07:00

Minister Slob vindt het van groot belang dat scholen leerlingen goed burgerschapsonderwijs bieden. De huidige wet is echter te onduidelijk, waardoor het voor veel scholen niet helder is wat ze met dit onderwijs moeten doen. Minister Slob gaat de wet aanpassen, zodat scholen er beter mee uit de voeten kunnen. Vandaag start de [internetconsultatie](#) en kan iedereen meepraten over het wetsvoorstel.

Burgerschap is de manier waarop mensen deelnemen aan de maatschappij. In Nederland is dat met respect voor elkaar, voor de democratie en de rechtstaat en voor de vrijheden die iedereen heeft. Die gemeenschappelijke waarden zijn van belang om met allerlei verschillende mensen vreedzaam samen te leven. Kinderen kennen die waarden niet vanzelf: die moeten worden onderwezen en onderhouden. Daarbij speelt de school een zeer belangrijke rol. 'De school is meer dan een plek om kinderen op te leiden tot een baan. Het is een plek om je op te leiden voor het leven', aldus de minister.

Kennis en respect

In de wet wordt nu vastgelegd dat scholen leerlingen kennis en respect bijbrengen over de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Ook is de school een oefenplaats, waar leerlingen actief kunnen oefenen met de vaardigheden die ze later nodig hebben om deel te kunnen nemen aan onze samenleving. Juist op school komen leerlingen met verschillende achtergronden elkaar tegen. Daarmee is het, naast thuis, de uitgelezen plek om te leren hoe je met respect met elkaar omgaat. Tenslotte komt in de wet te staan dat de school een plek is waar leerlingen het goede voorbeeld horen te krijgen.

'Scholen vinden het moeilijk om goed burgerschapsonderwijs te geven, omdat de wet zo weinig richting geeft', aldus minister Slob. 'Daardoor geven scholen er ook verschillend invulling aan. Sommigen doen het perfect en hebben burgerschap echt in het DNA van de school verweven. Bij anderen wordt burgerschap met 1 les per jaar afgedaan. Met deze wetswijziging kan dat niet meer. Bovendien vragen we nu aan de hele school om het goede voorbeeld te geven aan de leerlingen.'

Inspectie

Door de wet te wijzigen, krijgt de inspectie ook de mogelijkheid om met scholen in gesprek te gaan over hun burgerschapsonderwijs. Nu is het zo dat een school alleen aangesproken kan worden, als er helemaal niets aan burgerschap wordt gedaan. Dat is te mager voor zo'n belangrijke taak, vindt Slob. 'Burgerschapsvorming is een kerntaak van elke school.'

Vrijheid

Tegelijkertijd met het aanscherpen van de opdracht aan scholen, is een ontwikkelteam bezig met het ontwikkelen van leerdoelen. Dat gebeurt in het kader van de curriculumherziening, waar tientallen leraren en schoolleiders aan meewerken. De 9 ontwikkelteams, waarvan er 1 gaat over burgerschap, schrijven een advies waarin staat wat leerlingen op school moeten leren kennen en kunnen. Dat advies wordt in het voorjaar van 2019 aan minister Slob overhandigd.

Daar naast houden scholen natuurlijk de vrijheid om hun onderwijs zelf vorm te geven. 'Het mooie aan Nederland is dat je een school kunt kiezen die bij je past. Gelukkig mogen scholen hier ook zelf kiezen voor hun lesaanpak, onderwerpen, methodes en leermiddelen. Dat geldt voor burgerschap net zo. Zolang je maar wel onze fundamentele waarden en vrijheden respecteert en onderwijst.'

Bijlage 3. Uit een basis voor burgerschap

2.3.2 Burgerschapsvorming in de kerndoelen onderbouw²

In de kerndoelen van de vernieuwde onderbouw van het voortgezet onderwijs (leeftijd 12 -14) zijn de volgende kerndoelen uit het domein Mens en Maatschappij relevant:

36 De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen en daarbij respectvol met kritiek om te gaan.

37 De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen.

38 De leerling leert een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.

39 De leerling leert een eenvoudig onderzoek uit te voeren naar een actueel maatschappelijk verschijnsel (...).

40 De leerling leert historische bronnen te gebruiken (...) en hij leert daarbij de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.

| 13

43 De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen en leert de betekenis voor de samenleving te zien vanuit respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen.

44 De leerling leert op hoofdlijnen hoe het Nederlandse politiek bestel als democratie functioneert en leert zien hoe mensen op verschillende manieren bij politieke

² <https://slo.nl/publish/pages/2846/een-basis-voor-burgerschap.pdf>

processen betrokken kunnen zijn.

45 De leerling leert de betekenis van Europese samenwerking en de Europese Unie te begrijpen voor zichzelf, Nederland en de wereld.

47 De leerling leert actuele spanningen en conflicten in de wereld te plaatsen tegen hun achtergrond en leert daarbij de onderlinge afhankelijkheid in de wereld, het belang van mensenrechten en de betekenis van internationale samenwerking te zien.